ETNICZNOŚĆ W AZJI

Grażyna Szymańska-Matusiewicz

POMIĘDZY DRAŻLIWĄ KWESTIĄ POLITYCZNĄ A ATRAKCJĄ TURYSTYCZNĄ: MNIEJSZOŚCI ETNICZNE W WIETNAMIE

Opisując zagadnienie wietnamskich mniejszości etnicznych, należy mieć na uwadze dwa wymiary ich obecności w życiu społecznym i politycznym współczesnego Wietnamu. Od samego początku wprowadzania w Wietnamie władzy komunistycznej zróżnicowanie etniczne stanowiło przedmiot intensywnego zainteresowania i zabiegów ze strony polityków. Poszczególne mniejszości etniczne odgrywały złożoną rolę w czasach I i II wojny indochińskiej, jak również pozo-
stawały wyzwaniem dla polityki narodowościowej władz państwa wietnamskiego¹. W ostatnich latach na znaczeniu zyskuje inny aspekt zróżnicowania etnicznego Wietnamu – rola mniejszości jako atrakcji dla turystów z kraju i zagranicy. Miejscem, w którym obydwie te wymiary krzyżują się, jest szczególnie instytucja – Wietnamskie Muzeum Etnologii w Hanoi (Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam). W artykule zostanie przedstawiony sposób prezentacji struktury etnicznej Wietnamu w powyższych kontekstach.

¹ Zob. J. Michaud, *Turbulent Times and Enduring Peoples: Mountain Minorities in the South-East Asian Massif*, Abingdon 2000; Ch. Keyes, *Presidential Address: „The Peoples of Asia”-Science and Politics in the Classification of Ethnic Groups in Thailand, China, and Vietnam*, „The Journal of Asian Studies” 2002, Vol. 61, No. 4, s. 1163–1203; P. McElwee, *Becoming Socialist or Becoming Kinh? Government Policies for Ethnic Minorities in the Socialist Republic of Vietnam* [w:] Ch. R. Duncan (red.), *Civilizing the Margins: Southeast Asian Government Policies for the Development of Minorities*, Ithaca 2004.

1. Wprowadzenie

Wietnam, podobnie jak wszystkie kraje Azji Południowo-Wschodniej, jest państwem zróżnicowanym etnicznie. Pomimo iż największy spośród etnosów zamieszkujących Socjalistyczną Republikę Wietnamu (SRW) – Wietnamczycy (*người Việt, Kinh*) – zdecydowanie góruje liczebnie nad pozostałymi grupami, obecność mniejszości etnicznych jest czynnikiem w znaczący sposób odciskającym się na strukturze narodowościowej Wietnamu. Według oficjalnych statystyk w 2009 r. ludność przynależąca do mniejszości etnicznych stanowiła 14,3% ogółu mieszkańców kraju, zamieszkiwanego przez 85,8 miliona ludzi.

Tabela 1. Struktura etniczna Wietnamu w 2009 roku

Grupa etniczna/narodowość	Liczebność	Odsetek
Việt (Kinh)	73 594 427	85,7%
Tày	1 626 392	1,9%
Thái	1 550 423	1,8%
Mường	1 268 963	1,5%
Khmer	1 260 640	1,5%
H'Mông	1 068 189	1,2%
Nùng	968 800	1,1%
Hoa	823 071	1,0%
Dao	751 067	0,9%
Gia Rai	411 275	0,5%
Cudzoziemcy	2 134	0,002%
Inne narodowości ogółem (44)	2 521 616	2,9%
Suma	85 846 997	

Źródło: Spis ludności i mieszkań 2009, http://www.gso.gov.vn/default_en.aspx?tabid=515&idmid=5&ItemID=10799 [dostęp: 10 października 2012]

Prezentując oficjalne statystyki dotyczące liczebności poszczególnych etnosów w Wietnamie, należy mieć na uwadze fakt, iż opierają się one na wprowadzonej w 1979 r. klasyfikacji grup etnicznych, zawartej w dokumencie *Nomenclature of Vietnamese Ethnic Groups*². Klasyfikacja ta w deklaracji władz miała opierać się na zróżnicowanych kryteriach, które obejmować winny aspekt podzielenia przez członków grupy wspólnoty kulturowej, językowej, wspólnych dziejów historycznych,

² Decyzja nr 121-TCTK/PPCD z 2 marca 1979, wydana przez The General Department of Statistics.

a także poczucia etnicznej identyfikacji. Jak zauważa Charles Keyes³, w praktyce czynnik autoidentyfikacji był jednak przez działających na zlecenie władz etnologów zaniedbywany. Niektóre spośród decyzji klasyfikujących dane ludy w poszczególnych kategoriach budzą pewne zastrzeżenia. Przykładowo lud Nguồn, zamieszkujący prowincję Quảng Bình, jest pod względem kulturowym i językowym bliższy grupie Mường niż etnicznym Wietnamczykom, jednakże zaliczony został do większościowego etnosu Việt (Kinh). W epoce ponowoczesności, kiedy to nauki społeczne takie jak socjologia i antropologia kultury opisują tożsamość jako zjawisko płynne i podatne na zmiany⁴, zwraca uwagę również sztywna natura oficjalnej klasyfikacji, niepozwalająca na uchwycenie możliwych przemian w zakresie tożsamości poszczególnych ludów. Warto jednak odnotować w tym miejscu, iż w 2008 r. na oficjalnej stronie Komunistycznej Partii Wietnamu (KPW) odnotowano obecność nowej grupy etnicznej – Pa Kô, do tej pory klasyfikowanej jako część etnosu Tà Ôi⁵. Zasygnalizowano konieczność przeprowadzenia pogłębionych badań nad kulturą tej grupy, co może świadczyć o gotowości do zmodyfikowania oficjalnej klasyfikacji. Jednakże w chwili obecnej lista grup mniejszościowych z 1979 r. pozostaje podstawą wszelkich działań podejmowanych przez władze SRW względem mniejszości etnicznych – w wymiarze przyznawanych praw i swobód, ekonomii czy też kultury.

2. Polityka narodowościowa władz SRW – perspektywa historyczna

Fakt obecności na terenie Wietnamu grup mniejszościowych był dla przedstawicieli ruchu komunistycznego przedmiotem trosk i obaw na długo przed przejęciem przezeń władzy. Jak odnotowała McElwee⁶, programy polityczne formułowane przez Komunistyczną Partię Indochin (KPI) w okresie walk o niepodległość Wietnamu zawsze zawierały odniesienie do sytuacji mniejszości etnicznych. Zdawano sobie sprawę z faktu istnienia różnorodnych napięć pomiędzy ludnością mniejszościową a etnicznymi Wietnamczykami i z możliwości wykorzystania owych napięć przez Francuzów w celu zantagonizowania ludności zamieszkującej „mniejszościowe” tereny. W dokumentach sformułowanych na kongresie KPI w 1935 r. wzywano przedstawicieli wszystkich ludów zamieszkujących Wietnam do współ-

³ Ch. Keyes, op. cit.

⁴ Zob. Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005; Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006.

⁵ Informacja zamieszczona na oficjalnej stronie KPW w dniu 16 września 2008, http://www.cpv.org.vn/cpv/Modules/News/NewsDetail.aspx?co_id=30474&cn_id=247658 [dostęp: 24 maja 2012].

⁶ P. McElwee, op. cit.

nej walki z opresyjnym reżimem kolonialnym, zapewniając jednocześnie, iż po odzyskaniu niepodległości przez Indochiny przedstawiciele grup mniejszościowych uzyskają prawo do utworzenia własnych, niepodległych państw.

W obliczu wojny narodowowyzwoleńczej przedstawiciele ruchu komunistycznego nie ustawali w apelach do mniejszości o podjęcie walki przeciwko wspólnemu wrogowi. Zaświadcza o tym fragment listu Ho Chi Minha do przedstawicieli mniejszości narodowych zamieszkujących na południu Wietnamu, widniejący obecnie na stronie internetowej Komitetu do spraw Mniejszości (CEMA – Committee for Ethnic Minority Affairs, Ủy ban Dân tộc), głównej organizacji państwowej zajmującej się kwestiami etnicznymi: *Czy są oni Wietnamczykami (Kinh), czy też Tho, Muong, Man, Gia-rai, Ede, Xo-dang czy też Ba Na [...] – wszyscy oni są synami i córkami Wietnamu [...]. Państwo i rząd są wspólne dla nas wszystkich. Ludy wszystkich narodowości muszą się zjednoczyć, by bronić kraju i wspierać nasz rząd. Rzeki mogą wyschnąć, a góry rozpaść się, ale nasza jedność nigdy nie zniknie*⁷.

Autorzy analizujący kwestię stosunku władz Demokratycznej Republiki Wietnamu (DRW) do mniejszości narodowych zwracają uwagę na fakt, iż w przeciwieństwie do innych ruchów politycznych w Wietnamie w XX w. komuniści byli świadomi konieczności zdobycia przychylności mniejszości dla skutecznej realizacji głównego celu, jaki stanowiła niepodległość kraju⁸. Dostrzegano zatem konieczność odrzucenia polityki asymilacji i deklarowania szacunku dla odrębności kulturowej poszczególnych grup.

Uznanie faktu różnicowania etnicznego Wietnamu i jego potencjalnego znaczenia dla podejmowanych działań politycznych przez przedstawicieli władzy stało się zaczynem dla powstania wietnamskiej etnologii⁹. Podobnie jak przedstawiciele innych nauk społecznych i humanistycznych, wietnamscy etnolodzy działali w paradygmacie marksistowskim, w ramach którego grupy mniejszościowe uznawane były za pozostające na niższym szczeblu ewolucji kulturowej. Celem prowadzonych badań w pierwszym etapie było umożliwienie utworzenia spójnej klasyfikacji żyjących w Wietnamie etnosów, co zostało sfinalizowane w 1979 r.. Dodatkowo, badacze stawiali przed sobą zadanie zgromadzenia i zachowania w możliwie największym stopniu elementów kultury poszczególnych grup, narażonych na za-

⁷ Ho Chi Minh, *Letter to the Congress of Southern Ethnic Minorities*, Pleiku, April 19, 1946, <http://cema.gov.vn/index.php?newlang=english> [dostęp: 10 października 2012].

⁸ D. Marr, *Vietnamese Tradition on Trial, 1925-1945*, Berkeley 1981; J. Michaud, *Handling Mountain Minorities in China, Vietnam and Laos: from History to Current Concerns*, "Asian Ethnicity" 2009, Vol. 10, No. 1, s. 25-49.

⁹ Więcej informacji o genezie wietnamskiej etnologii można odnaleźć w pracy M. Bodemer, *Museums, Ethnology and the Politics of Culture in Contemporary Vietnam*, praca doktorska obroniona w 2010 r. na University of Hawai'i, http://www.anthropology.hawaii.edu/Alumni/pdfs/2010_Bodemer.pdf [dostęp: 10 października 2012].

nik w warunkach nieuchronnego postępu. W ramach tego rodzaju działalności zgromadzono i opisano wiele artefaktów wytwarzanych przez różnorodne grupy¹⁰.

W trakcie I wojny indochińskiej strategicznie istotnymi sojusznikami okazały się mniejszości zamieszkujące rejony Północy i Północnego-Wschodu, należące do rodzin językowych tybeto-birmańskiej lub h'mông-mien (Thái, Tày, Nùng, H'Mông, Dao). Decydujące walki z armią francuską, w tym rozstrzygająca bitwa pod Dien Bien Phu, posiadająca niezwykle ładunek symboliczny, toczyły się właśnie na terenach zamieszkiwanych przez mniejszości. Obydwie strony starały się pozyskać wsparcie poszczególnych grup etnicznych w toczonych walkach. Zdaniem części historyków zwycięstwo odniesione przez Viet Minh pod Dien Bien Phu byłoby niemożliwe bez wsparcia grup mniejszości. Jednakże po wygranej wojnie zasługi tych ludów w walce na rzecz odzyskania niepodległości były przez władze DRW pomniejszane¹¹.

Z kolei w trakcie II wojny indochińskiej istotnym rejonem prowadzonych działań wojennych były obszary Płaskowyżu Centralnego, zamieszkałe przez ludy z rodziny austronezyjskiej i mon-khmerskiej (Gia Rai, Ê Đê, Raglai, Bahnar, Xtiêng). W literaturze zachodniej zbiorowości te określano najczęściej wspólnym terminem „Górale” – *Montagnards* (z języka francuskiego) bądź *Degar* (z języka Ê Đê). Do lat 50. XX w. kontakty przedstawicieli opisywanych grup z Wietnamczykami miały ograniczony charakter. Jednocześnie przedstawiciele Zachodu prowadzili wśród Górali chrześcijańską działalność misyjną. Szczególnie istotny okazał się wpływ amerykańskich misjonarzy protestanckich, na skutek którego niemalże połowa Montagnardów przyjęła chrześcijaństwo.

Tereny Płaskowyżu były obszarem strategicznie kluczowym podczas walk toczonych w trakcie II wojny indochińskiej, jako że stanowiły część tzw. szlaku Ho Chi Minha, przez który przeprowadzany był transport broni i zaopatrzenia z Północy do sojuszniczej partyzantki komunistycznej. Losy mniejszości etnicznych w trakcie wojny opisywane są jako dramatyczne, z uwagi na fakt ich nieuchronnego uwikłania po jednej ze stron konfliktu¹². Władze południowego Wietnamu, podejrzewając Górali o współpracę z komunistyczną partyzantką, prowadziły wobec nich politykę przymusowych przesiedleń, umieszczając ich w tzw. wioskach strategicznych. W późniejszych latach Amerykanie postanowili wykorzystać niechęć pa-

¹⁰ P. Koh, *Persistent Ambiguities: Vietnamese Ethnology in the Doi Moi Period (1986–2001)*, „Explorations in Southeast Asian Studies, A Journal of Southeast Asian Studies Student Association” 2004, Vol. 5, No 1.

¹¹ Zob. J. Michaud, *The Montagnards and the State in Northern Vietnam from 1802 to 1975: A Historical Overview*, „Ethnohistory” 2000, Vol. 47, No. 2; P. McElwee, op. cit.

¹² Szczegółowego opisu losów Montagnardów podczas II wojny indochińskiej dostarcza etnografia G. C. Hickeya, *Free in the Forest: Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands, 1954–1976*, New Haven–London 1982. Zob. też: J. Michaud, *Handling...*, op. cit.

nującą pomiędzy Góralami a etnicznymi Wietnamczykami, rekrutując tych pierwszych w swoje szeregi. W trakcie II wojny indochińskiej po stronie amerykańskiej walczyło około 40 tysięcy Degarów, zazwyczaj na pierwszej linii frontu. Około 1/3 populacji górali straciło życie na skutek prowadzonych działań wojennych¹³.

Przedstawiciele Północy traktowali przedstawicieli mniejszości etnicznych z dużą dozą nieufności. W szczególności ludność wyznania protestanckiego była podejrzewana o sympatyzowanie i współpracę z Amerykanami. Po zakończeniu działań wojennych część mieszkańców Płaskowyżu Centralnego zdecydowała się na ucieczkę z terytorium Wietnamu do Kambodży, z czego niewielki odsetek osiedlił się w Stanach Zjednoczonych.

Niezależnie od zawieranych w trakcie II wojny indochińskiej sojuszy z góralami zarówno władze Wietnamu Południowego, jak i późniejsze władze komunistyczne prowadziły politykę kolonizacji terenów Płaskowyżu¹⁴. Płaskowyż Centralny, zasiedlony przez plemiona prowadzące gospodarkę wypaleniskową bądź zbieracko-łowiecki tryb życia, stanowił jeden z najrzadziej zaludnionych obszarów kraju. Etniczni Wietnamczycy zamieszkujący przeludnione tereny wybrzeży i delt rzek byli zachęcani przez władze do osiedlania się w „dzikim” rejonie, co zostało przez część badaczy określone mianem „wewnętrznej kolonizacji”¹⁵. Władze komunistyczne, w myśl inspirowanych marksizmem wizji rozwoju ekonomicznego, były skłonne uznawać prowadzoną przez Górali wypaleniskową formę gospodarki za przejaw zacofania (*lạc hậu*). Aby uzasadnić prymitywny charakter funkcjonowania plemion z Płaskowyżu Centralnego, w oficjalnych dokumentach uznawano Górali za ludy „koczownicze” lub „półkoczownicze”, co zresztą rozmijało się ze stanem faktycznym¹⁶. Wdrażano program przymusowego osiedlania mniejszości, zakazujący prowadzenia gospodarki wypaleniskowej, który zakończył się jedynie częściowym powodzeniem, wzbudzając za to silny opór wśród miejscowej ludności¹⁷.

Nie bez znaczenia dla przyjmowanej przez władze strategii postępowania pozostawał fakt, iż opisywane terytorium stanowiło region ważny gospodarczo – jest on głównym regionem uprawy kawy w Wietnamie. Najbardziej popularna wietnamska marka kawy nosi nazwę Trung Nguyên (Płaskowyż Centralny), zaś największa sieć

¹³ G.C. Hickey, *Shattered World: Adaptation and Survival among Vietnam's Highland Peoples during the Vietnam War*, Philadelphia 1993.

¹⁴ A. Hardy, *Strategies of Migration to Upland Areas in Contemporary Vietnam*, „Asia Pacific Viewpoint” 2000, Vol. 41, No. 1; O. Saleminck, *The Ethnography of Vietnam's Central Highlands: A Historical Contextualization, 1850–1990*, Honolulu 2003, rozdział 8.

¹⁵ G. Evans, *Internal Colonialism in the Central Highlands of Vietnam*, „Sojourn: Social Issues in Southeast Asia” 1992, Vol. 7, No. 2, s. 283–298.

¹⁶ O. Saleminck, op. cit.

¹⁷ O. Saleminck, op. cit.; P. McElwee, op. cit.

kawiarni – Highlands Coffee. W latach 90. i w następnej dekadzie Wietnam stał się kawowym potentatem, osiągając pozycję drugiego eksportera kawy na świecie¹⁸.

Począwszy od lat 80., odnotowywano znaczący wzrost zaludnienia terenów Płaskowyżu Centralnego. W 1991 r. liczba ludności wynosiła 2,8 mln mieszkańców, aby w 2001 r. osiągnąć 4 mln, co stanowi spektakularny wzrost w porównaniu z zaledwie 420 tys. w roku 1926¹⁹. Degarzy, niegdyś stanowiący autochtoniczną ludność Płaskowyżu Centralnego, stali się na jego terenie mniejszością. Stosunki pomiędzy góralami i władzami wietnamskimi, jak również góralami i napływową ludnością wietnamską obfitowały w napięcia i konflikty. Tylko w latach 1988–1992 odnotowano około 30 tys. udokumentowanych przypadków napięć pomiędzy ludnością miejscową a przedstawicielami mniejszości etnicznych²⁰. Konflikty te znalazły gwałtowny wyraz w protestach z lat 2001 i 2004, kiedy to mniejszościowa ludność zamieszkująca prowincje Gia Lai i Đắk Lắk wyszła na ulice miast – stolic prowincji – domagając się poprawy warunków życia i zmian prowadzonej przez państwo polityki.

Protesty mniejszości z Płaskowyżu Centralnego, uchodzące za jeden z najistotniejszych przejawów niepokojów społecznych w Wietnamie w pierwszej dekadzie XXI w., zaowocowały zaostreniem przez państwo polityki względem opisywanych grup. W okresie tym region Płaskowyżu Centralnego został częściowo zamknięty dla przybyszów z zagranicy (w tym dziennikarzy i turystów). Według organizacji monitorujących przestrzeganie praw człowieka, takich jak Human Rights Watch, w okresie tym na terenach Płaskowyżu Centralnego dochodziło do drastycznego łamania swobód religijnych oraz prześladowań etnicznych. Z największą podejrzliwością władze wietnamskie odnoszą się do faktu wzrostu popularności wśród mniejszości etnicznych protestanckich odłamów chrześcijaństwa, w tym tzw. ruchów nowoewangelicznych (*New-Born Christians*)²¹.

¹⁸ J. Agergaard, *Global-Local Interactions: Socioeconomic and Spatial Dynamics in Vietnam's Coffee Frontier*, „The Geographical Journal” 2009, Vol. 175, No. 2.

¹⁹ P. McElwee, op. cit., na podstawie raportu wietnamskiego Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 2001 r.

²⁰ R. Liljestrom et al., *Profit and Poverty in Rural Vietnam; Winners and Losers of a Dismantled Revolution*, Surrey 1998, s. 24.

²¹ Opisany stan rzeczy dokumentują liczne raporty tworzone przez organizacje na rzecz ochrony praw człowieka, zob. Human Rights Watch, *No Sanctuary, Ongoing Threats to Indigenous Montagnards in Vietnam's Central Highlands*, June 2006 oraz Human Rights Watch, *Repression of Montagnards, Conflicts over Land and Religion in Vietnam's Central Highlands*, 2002. Zob. też: M. Guerin, *Highlanders of Central Vietnam and Cambodia: Economic and Socio-cultural Changes between 1975 and 2007*, tekst zaprezentowany na konferencji „Socio-cultural Issues of Champa 175 Years after its Disappearance” 7–8 July 2007, San Jose, <http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/46/48/14/PDF/paper7JulyGuerin.pdf> [dostęp: 10 października 2012].

3. Wymiary obecności mniejszości etnicznych w oficjalnym dyskursie

Dziś można wyróżnić kilka wymiarów obecności mniejszości etnicznych w oficjalnym rządowym dyskursie. Jednym z najistotniejszych jest wymiar ekonomiczny. Władze są świadome faktu, iż znaczna część przedstawicieli mniejszości żyje w wyraźnie gorszych warunkach ekonomicznych w porównaniu z etnicznymi Wietnamczykami, w związku z czym kierowane są ku nim rozmaite programy rządowe mające na celu pomoc humanitarną, rozwój infrastruktury czy też promowanie edukacji²². Główną ramę legislacyjną polityki rządowej na rzecz mniejszości etnicznych stanowi *Instrukcja 525/TT* z listopada 1993, w myśl której rząd stawia sobie za cel włączenie mniejszości w obieg gospodarki rynkowej, jak też rozbudowę infrastruktury, krzewienie edukacji oraz zbadanie przyczyn niedostatecznej ilości pożywienia dostępnej dla mniejszości i – rozwiązanie tego problemu²³. Rząd wdraża w życie także bardziej szczegółowe programy, wśród których zakrojonym na najszerzą skalę jest Program 135 (Program na rzecz Społeczno-Ekonomicznego Rozwoju Szczególnie Trudnych Społeczności w Rejonach Etnicznych, Górskich, Pogranicznych i Odległych) – realizowany przez rząd wietnamski z udziałem różnorodnych zagranicznych partnerów. W ramach tego programu zbudowano we wspólnotach zamieszkałych przez mniejszości liczne szkoły i przedszkola: w latach 1996–2008 liczba szkół wzrosła o 32,5%, zaś w okresie 2001–2008 liczba przedszkoli wzrosła o 31% (w całym kraju). Różnorodne projekty realizowane w ramach Programu 135 mają na celu zapewnienie ludności dostępu do czystej wody, rozwój edukacji i kultury oraz zapobieganie patologiom społecznym (prostyytucja, uzależnienie od narkotyków, hazard, handel kobietami i dziećmi).

Drugi wymiar można określić jako działania na rzecz zachowywania i promowania kultury mniejszości. Do działań tych, w których istotną rolę odgrywali i odgrywają wietnamscy etnologowie badający artefakty kulturowe, należy zaliczyć tworzenie wystaw i muzeów (na czele z szerzej opisanym poniżej Wietnamskim Muzeum Etnologii w Hanoi), organizacje festiwali etnicznych, wydawanie publikacji poświęconych kulturze mniejszości, a także opracowywanie słowników i tłumaczeń literatury mniejszościowej.

²² Zob. np. Ikemoto Yukio, *Poverty Alleviation Policies and Ethnic Minority People in Vietnam*, http://www.networkideas.org/networkideas/editorfiles/file/Ikemoto_Yukio.pdf [dostęp: 10 października 2012]; B. Baulch et al., *Ethnic Minorities in Vietnam: a Socioeconomic Perspective*, World Bank, Development Research Group, Macroeconomics and Growth, 2002.

²³ Raport Banku Światowego z realizacji projektu Vietnam: School Education Quality Assurance Project. Policy Framework for Ethnic Minority Development, luty 2009, opublikowany na stronie http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSPContentServer/WDSP/IB/2009/02/25/000334955_20090225083452/Rendered/PDF/IP3360v20P0911ework010Draft0Feb609.pdf.

Ważnym działaniem na rzecz edukacji i zwalczania analfabetyzmu wśród mniejszości etnicznych było opracowywanie skryptów (sposobów zapisu) języków mniejszościowych, bazujących bądź – podobnie jak w przypadku języka wietnamskiego – na alfabecie łańskim (języki Gia Rai, H'Mông, Ê Đê, Bahnar); bądź na skryptach niełańskich (Hoa-chiński, Khmer, Cham). W 1961 r. zatwierdzono pierwsze oficjalne skrypty języków H'Mông, Tày-Nung i Thái, przeznaczone do używania w edukacji i mediach. W latach 80., po zjednoczeniu kraju, podjęto się z kolei opracowania skryptów języków mniejszości z południowego Wietnamu (Gia Rai, Ê Đê, Bahnar). Umożliwiło to prowadzenie edukacji szkolnej w językach etnicznych. W roku szkolnym 2007/2008 około 140 tys. uczniów uczyło się języków mniejszościowych, aczkolwiek w zdecydowanej większości przypadków język ten nauczany był jako przedmiot dodatkowy²⁴. Raporty ewaluacyjne wskazują jednak, iż członkowie mniejszości wciąż wykazują niższy poziom wykształcenia w porównaniu z etnicznymi Wietnamczykami – średnia liczba lat spędzonych w szkole jest w ich przypadku znacząco mniejsza²⁵, w szczególności, gdy chodzi o dziewczęta²⁶.

W ostatnich latach władze podjęły szereg działań mających na celu promowanie kultury mniejszości. Często działania te połączone są z promocją turystyczną regionów zamieszkałych przez grupy etniczne. W 2008 r. rząd wietnamski ogłosił 19 kwietnia dniem kultury mniejszości etnicznych. Począwszy od 2009 r. w terminie tym regularnie organizowane są różnorodne imprezy poświęcone mniejszościom. Z inicjatywy premiera Nguyễn Tấn Dũnga w podmiejskiej dzielnicy Hanoi – Son Tây – wybudowano wioskę kulturalno-turystyczną, w której organizowana jest najważniejsza część obchodów „dnia mniejszości”. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w zamyśle władz promowanie kultury ma być działaniem ściśle powiązanym z promocją turystyki. Organizuje się więc atrakcyjne dla turystów wydarzenia, takie jak rozmaite wystawy, prezentacje filmów dokumentalnych, kuchni etnicznej, a także tradycyjnych gier i sportów.

Warto zauważyć, iż prowadzoną przez KPW politykę względem mniejszości etnicznych przez cały okres sprawowania przezeń władzy cechuje pewne wewnętrzne napięcie. Ma ono źródło w trudnościach związanych z pogodzeniem postulatów poszanowania odmienności kulturowej poszczególnych grup etnicznych zamieszkujących Wietnam – co było niezbędne najpierw dla uzyskania poparcia mniejszości w czasie prowadzonych wojen, później zaś w celu uśmierzania ewentual-

²⁴ Truong Huyen Chi, *Eliminating Inter-Ethnic Inequalities? Assessing Impacts of Education Policies on Ethnic Minority Children in Vietnam*, raport, Young Lives, May 2011, http://www.younglives.org.uk/files/working-papers/yl_wp69_eliminating-inter-ethnic-inequalities [dostęp: 10 października 2012].

²⁵ B. Baulch et al., op. cit.

²⁶ Zob. Truong Huyen Chi, op. cit.

nych tendencji separatystycznych – i obecnych w ideologii partyjnej postulatów eliminacji „zacofania” i „przesądów”. Z perspektywy czasu najistotniejszym problemem okazało się więc nie tyle dopuszczenie jakiegokolwiek zakresu autonomii grup etnicznych w obliczu ich strategicznego położenia w granicznych regionach kraju w czasie obydwu wojen indochińskich, lecz trudności z pogodzeniem postulatów poszanowania kultury mniejszości z wdrażaniem socjalistycznej idei postępu.

Problematicznym aspektem prowadzonej przez władze polityki był postulat eliminacji „przesądów”, do których zaliczano pewne formy wierzeń i praktyk rytualnych. Przyjęte przez partię komunistyczną założenia ideologiczne względem mniejszości określone zostały zgrabnym terminem „ochrony selektywnej” (*selective preservation*). Termin ten został użyty po raz pierwszy przez Nong Quoc Chana, wiceministra kultury odpowiedzialnego za kwestie mniejszości etnicznych w 1978 r., następnie zaś przejęty przez wybitnego holenderskiego badacza wietnamskich mniejszości narodowych Oscara Saleminka. Salemink, komentując sformułowane przez Nong Quoc Chana porównywanie kultury wieloetnicznego Wietnamu do ogrodu pełnego różnobarwnych kwiatów, zauważył, iż metafora „ogrodu” – w odróżnieniu od metafory „łąki” – pociąga za sobą założenie o celowej, intencjonalnej kultywacji obecnych w ogrodzie obiektów. W istocie praktykowana przez władze polityka względem mniejszości etnicznych zasadzała się na promowaniu pewnych starannie wybranych elementów kultury poszczególnych grup z pominięciem ich szerszego kontekstu.

Jak zauważa holenderski etnolog: *Państwo wietnamskie obrało politykę bezpośredniej interwencji w kulturowe praktyki mniejszości, znaną pod nazwą „ochrony selektywnej”. [...] Folklor, taniec, muzyka i rękodzieło są uznawane za wartościowe, a więc są zachowywane i prezentowane masom (lub turystom). [...] Oficjalny szacunek jest przejawiany nie wobec kultury, stanowiącej żywe doświadczenie ludzi, ale wobec wybranych, wyrwanych z kontekstu praktyk, opisanych przez etnografów, wyselekcjonowanych przez ekspertów lub państwowych urzędników i realizowanych w profesjonalny sposób na użytek zewnętrznych obserwatorów (mas lub turystów)*²⁷.

Należy dodać, że opisywana przez Saleminka polityka kulturalna władz wietnamskich nie ogranicza się jedynie do mniejszości narodowych. Termin „ochrony selektywnej” dobrze opisuje również stosunek komunistycznych polityków do elementów „własnej” – wietnamskiej tradycji. Barley Norton przytacza w swoim artykule znamienne słowa Ho Chi Minha z 1958 r.: *jeśli dawne tradycje mają być przywracane, przywracajmy tylko dobre elementy tradycji; złe elementy muszą być*

²⁷ O. Salemink, *Who Decides Who Preserves What? Cultural Preservation and Cultural Representation* [w:] eadem (red.), *„Viet Nam’s Cultural Diversity: Approaches to Preservation”*, Paris 2001, s. 208.

*stopniowo eliminowane. [...] Dobre tradycje należy zachowywać i rozwijać; złych tradycji trzeba się pozbywać*²⁸.

Także w stosunku do „tradycyjnych” elementów wietnamskiej kultury, takich jak kult przodków, władze wprowadziły opisane wyżej rozróżnienie pomiędzy religią i wierzeniem, zasługującym na kultywowanie, a wymagającym eliminacji „przesądem”. Należy jednak zauważyć, iż działania prowadzone względem mniejszości narodowych dodatkowo obciążone były wykazywaną przez wietnamskie władze nieznajomością odpowiedniego kontekstu kulturowego. Poparcie tej tezy stanowi przytaczany przez Saleminkę przykład polityki prowadzonej przez agendy władzy różnego szczebla wobec istniejącej wśród ludu Gia Rai instytucji „króla ognia”. Podczas gdy dla przedstawicieli mniejszości „król” był postacią odgrywającą wyłącznie rolę religijno-obrzędową, Wietnamczycy interpretowali jego znaczenie w kategoriach władzy politycznej, co doprowadziło do zakazania wyboru następcy i w efekcie do wzrostu napięć etnicznych²⁹.

Prowadzona przez władze polityka zmierza, zdaniem etnologów takich jak Salemink, do nieuchronnej degradacji kultury mniejszości, która zostaje sprowadzona do powierzchownego, barwnego folkloru, następnie zaś spetryfikowana w „zatwierdzonym” przez władze kształcie: *w mojej opinii tego rodzaju rozwój doprowadzi do powstania sterylnego środowiska kulturowego, w ramach którego elementy kultur lokalnych zostaną przekształcone w obiekty muzealne. Jest to proces zabójczy dla żywej kultury*³⁰.

Wraz z wkroczeniem elementów wolnorynkowego kapitalizmu pod koniec lat 80. polityka władz państwowych przestała stanowić jedyny czynnik wpływający na zmiany w obszarze kultury mniejszości etnicznych. Równie ważnym czynnikiem stał się intensywny rozwój turystyki, w obliczu którego „egzotyczna” kultura mniejszości okazała się cennym kapitałem. Wpływowi turystycznego boomu na sytuację mniejszości etnicznych zostanie poświęcona kolejna część artykułu.

²⁸ Cytat z przemówienia Ho Chi Minha z 1958 r. za: B. Norton, „*The Moon Remembers Uncle Ho*”. *The Politics of Music and Mediumship in Northern Vietnam*, „British Journal of Ethnomusicology” 2002, Vol. 11, No. 1, s. 74.

²⁹ O. Salemink, *Ethnography of Vietnam's...*, op. cit.

³⁰ O. Salemink, *Who Decides...*, op. cit., s. 210.

4. Mniejszości etniczne jako atrakcja turystyczna – realia kapitalizmu epoki „post-đôi mới”

W naukach społecznych zagadnienie wpływu turystyki na sytuację grup etnicznych zamieszkujących na terenach uczęszczanych przez turystów było przez długi czas traktowane marginalnie. Jak zauważa Boissevain³¹, dopiero w latach 70. XX w. pojawiły się na ten temat pionierskie prace Deana McCannella i Erica Cohena³². Analizowano w nich w zasadniczej mierze funkcję turystyki z perspektywy samego turysty, nie zaś osób lub grup pełniących funkcję atrakcji turystycznej. Niemniej jednak na potrzeby niniejszego artykułu warto przywołać analizy Deana McCannella, który za podstawową tendencję kierującą poczynaniami turysty uznawał „poszukiwanie autentyczności”. Owa pogoń za autentycznością wiązała się z obecną w umyśle turysty określoną wizją odwiedzanego miejsca bądź też grupy etnicznej. Przykładowo, odwiedzając miejsca, które w przewodnikach są opisywane jako zamieszkiwane przez ludy prowadzące „tradycyjny” bądź „pierwotny” tryb życia, turysta skłonny jest oczekiwać, iż przedstawiciele owego plemienia będą ubierać się w stroje odpowiadające obecnej w jego umyśle wizji „tradycyjności”. Co za tym idzie, twórcy turystycznych atrakcji – którymi w przypadku, gdy atrakcję stanowi dana grupa etniczna, są sami jej członkowie – skłonni są do odgrywania przed turystami starannie zainscenizowanego spektaklu, mającego na celu zaspokojenie potrzeb widzów³³.

Znaczący wzrost zainteresowania problematyką turystyki przez przedstawicieli różnorodnych nauk społecznych odnotowano w latach 80. i 90. Był on związany między innymi z faktem umasowienia ruchu turystycznego. W przypadku Wietnamu ożywienie turystyki obejmującej tereny zamieszkiwane przez mniejszości etniczne nastąpiło w latach 90. XX w., kiedy to na skutek reform *đổi mới* pojawiła się nowa klasa średnia, dla której wyjazdy turystyczne stanowiły jeden z wyróżniających ją aspektów stylu życia. Dodatkowym, istotnym czynnikiem było otwarcie granic dla turystów z innych krajów, które nastąpiło w pierwszej połowie lat 90. Począwszy od 1997 r., zagraniczni turyści mogą podróżować po Wiet-

³¹ J. Boissevain, *Preface*, s. IX–X, [w:] S. Coleman, M. Crang (red.), *Tourism: Between Place and Performance*, Oxford 2002.

³² Zob. m.in.: D. McCannell, *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, tłum. E. Klekot i A. Wiczorkiewicz, Warszawa 2002 (wydanie w jęz. angielskim – 1976), E. Cohen, *Who Is a Tourist? A Conceptual Clarification*, „The Sociological Review” 1974, Vol. 22, No. 4, ss. 527–555.

³³ D. McCannell, op. cit.

namie w pełni swobodnie³⁴. W 2011 r. Wietnam w celach turystycznych odwiedziło nieco ponad 3,6 mln osób³⁵.

Jednym z miejsc najczęściej odwiedzanych przez turystów – zarówno krajowych, jak i zagranicznych – jest miejscowość Sa Pa położona w północno-wschodnim Wietnamie (dystrykt Sa Pa w prowincji Lao Cai). Do jej głównych atrakcji, oprócz malowniczej scenerii gór i pól tarasowych na ich zboczach, zaliczyć można ludność zamieszkującą osadę i okoliczne wioski. Według wyników Narodowych Spisów Powszechnych prowincja Lao Cai stanowi obszar o jednym z najwyższych odsetków mniejszości etnicznych w Wietnamie – przedstawiciele niewietnamskich narodowości w 2009 r. stanowili aż 65,4% ludności (tabela poniżej). W przypadku dystryktu Sa Pa odsetek ludności przynależącej do mniejszości etnicznych jest jeszcze wyższy. Wobec braku aktualnych danych spisowych, które uwzględniałyby podział na dystrykty, jedynym źródłem informacji o strukturze etnicznej okolic Sa Pa są dane pochodzące z 1989 r. Wedle owych danych największą grupą etniczną w omawianym dystrykcie są H'Môngowie (52% ogółu ludności), zamieszkujący najwyższe partie gór otaczających miejscowość Sa Pa. Kolejną grupę stanowią Dao (25%), osiedleni w wioskach położonych w nieco niższych partiach gór. Etniczni Wietnamczycy stanowiący 15% ogółu ludności prowincji rezydują w zasadzie wyłącznie w mieście Sa Pa³⁶.

Tabela 2. Struktura etniczna prowincji Lao Cai

Grupa etniczna/narodowość	Liczba	Odsetek
Việt (Kinh)	212 528	34,6%
Mông	146 147	23,8%
Tày	94 243	15,3%
Dao	88 379	14,4%
Giáy	28 606	4,7%
Nùng	25 591	4,2%
Phù Lá	8926	1,5%
Inne narodowości ogółem	10 175	1,7%
Suma	614 595	

Źródło: Spis ludności i mieszkań 2009, op. cit.

³⁴ J. Michaud, S. Turner, *Contending Visions of a Hill-station in Vietnam*, „Annals of Tourism Research” 2006, Vol. 33, No. 3, s. 785–808.

³⁵ Dane za Vietnam National Administration of Tourism, <http://www.vietnamtourism.gov.vn/english/index.php?cat=012040&itemid=5143> [dostęp: 10 października 2012].

³⁶ Y. Roche, J. Michaud, *Mapping Ethnic Groups in Lao Cai Province, Vietnam*, „Asia Pacific Viewpoint” 2000, Vol. 41, No. 1, s. 101–110.

Interesującym źródłem informacji o oficjalnej, państwowej wizji Sa Pa i jej okolic jako regionu turystycznego jest strona internetowa utworzona przez rządowe Sapa Tourist Information Center. Profesjonalnie prowadzona strona zachęca do odwiedzin regionu Sa Pa licznymi zdjęciami kobiet H'Mông i Dao w ludowych strojach, często przedstawianych w kontekście „tradycyjnej” aktywności, a więc handlujących na targu lub dźwigających ciężary na plecach³⁷. Region Sa Pa stanowi typowy przykład miejsca, w którym w ostatnich dziesięcioleciach nastąpił rozkwit turystyki etnicznej, definiowanej jako *rodzaj turystyki, w ramach której kulturowa egzotyka gospodarzy i ich wytwory, takie jak ubrania, muzyka lub tańce, są głównymi atrakcjami dla turystów*³⁸. Ten typ turystyki rozwijał się w ostatnich dziesięcioleciach intensywnie w regionie Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej, o czym świadczy rozkwit zainteresowania turystów takimi grupami jak Padaung i Miao (Yao) w Tajlandii³⁹ czy Mosuo w chińskiej prowincji Yunnan⁴⁰.

We wszystkich opisywanych przypadkach czynnikiem przyciągającym turystów jest opisywana przez MacCannella „autentyczność” – podróżni, odwiedzając mniejszości, stosujące zazwyczaj „prymitywne” formy gospodarowania, zyskują poczucie, iż doświadczyli zetknięcia się z nieskażoną rozwojem cywilizacyjnym, „naturalną” formą ludzkiej egzystencji. Jednakże sam w sobie czynnik „pierwotności” okazałby się prawdopodobnie niewystarczający do przyciągnięcia tłumów turystów – opisywane grupy są atrakcyjne dla przybyszy z zewnątrz także ze względu na pewne szczególne aspekty ich stylu życia. W przypadku ludu Mosuo niezwykłą atrakcją okazuje się ich matrylinearny system pokrewieństwa, związany z instytucją poliandrii, zaś najczęstszym motywem pojawiającym się na turystycznych fotografiach ludu Padaung są kobiety o nienaturalnie długich szyjach, zakuty w metalowe pierścienie. Mniejszości etniczne z wietnamskiej Sa Pa zwracają uwagę dzięki kolorowym tradycyjnym strojom oraz ręcznym wyrobom rzemieślniczym sprzedawanym na lokalnym targu przez kobiety w barwnych szatach. Produkowane przez H'Mông i Dao stroje, torby i biżuteria – zazwyczaj modyfikowane w stosunku do dawnych form tak, aby odpowiadały gustom wietnamskich i cudzoziemskich nabywców – są sprzedawane nie tylko w regionie Sa Pa, ale także w sklepach z pamiątkami w Sajgonie, Hanoi, a nawet w Nowym Jor-

³⁷ Za stronę: <http://sapa-tourism.com/tours-activities>.

³⁸ Definicja za: L. Hiwasaki, *Ethnic Tourism in Hokkaido and the Shaping of Ainu Identity*, „Pacific Affairs” 2000, Vol. 73, No. 3, s. 395.

³⁹ P. Dearden, *Tourism and Sustainable Development in Northern Thailand*, „Geographical Review” 1991, Vol. 81, No. 4.

⁴⁰ E.R. Walsh, *From Nü Guo to Nü'er Guo: Negotiating Desire in the Land of the Mosuo*, „Modern China” 2005, Vol. 31, No. 4, s. 448–486.

ku czy Los Angeles⁴¹. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt zamieszkiwania przez mniejszości w niezwykle malowniczej, górskiej okolicy, atrakcyjnie prezentującej się na zdjęciach w folderach turystycznych i na oficjalnej stronie rządowej.

Bujny rozkwit turystyki etnicznej ma również „ciemne strony”, takie jak rozwój handlu opium oraz seksturystyki, w tym prostytucji dziecięcej⁴². Według raportu oficjalnej amerykańskiej agencji rządowej Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons, tylko w 2007 r. odnotowano w rejonie Sa Pa 80 przypadków seksualnego wykorzystywania nieletnich przez turystów zagranicznych⁴³. Rozwojowi prostytucji sprzyja rozpowszechniony w Wietnamie wizerunek mniejszości etnicznych jako bardziej rozwiązłych seksualnie w porównaniu z Wietnamczykami, wątpliwy w świetle dostępnych danych etnograficznych, jednakże będący konsekwencją dokonywanego przez wielu Wietnamczyków utożsamiania mniejszości ze stanem „dzikości” lub „natury”⁴⁴.

Osobnym problemem są związane z rozwojem turystyki zachowania ekonomiczne prowadzące w dłuższej perspektywie do degradacji życia kulturalnego i społecznego mniejszości, takie jak żebractwo uprawiane przez dzieci czy też wyprzedawanie turystom rozmaitych artefaktów, niekiedy o muzealnej wartości⁴⁵. Tego rodzaju zjawiska, wraz z dokonywaną przez władze modernizacją Sa Pa i jej najbliższych okolic, polegającą na betonowaniu górskich ścieżek i rozwijaniu „nowoczesnej” infrastruktury w postaci hałaśliwych hoteli, barów karaoke i restauracji, rozczarowują wielu zagranicznych turystów, przybyłych w poszukiwaniu „autentyczności” i zniechęcają kolejnych do przyjazdu. Jednocześnie zdają się one nie przeszkadzać turystom wietnamskim i chińskim, dla których w wielu przypadkach główny cel przyjazdu do Sa Pa stanowią turystyka seksualna bądź hazard⁴⁶. Christian Fast⁴⁷ w badaniach prowadzonych wśród kobiet H'Mông z rejonu Sa Pa

⁴¹ J. Michaud, S. Turner, *The Sa Pa Market Place, Lao Cai Province, Vietnam*, „Asia Pacific Viewpoint” 2000, Vol. 41, No. 1, s. 85–100.

⁴² Identyczne zjawiska odnotowano w przypadku odwiedzanych przez turystów mniejszości etnicznych w Tajlandii. Zob. Ph. Dearden, op. cit.

⁴³ *Trafficking in Persons Report* z 4 czerwca 2008, <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2008/105389.htm> [dostęp: 10 października 2012].

⁴⁴ J. Michaud, S. Turner. *Contending visions...*, op. cit.

⁴⁵ Zob. Pham Thi Mong Hoa, Lam Thi Mai Lan, A. Koeman, *The Impacts of Tourism on Ethnic Minority Inhabitants of Sa Pa District, Lao Cai. Their Participation and Attitudes toward Tourism*, Report National Centre for Social Sciences and Humanities we współpracy z IUCN Vietnam (The World Conservation Union), <http://www.mekonginfo.org/assets/midocs/0002083-environment-sa-pa-community-tourism-planning-workshop-sa-pa-district-lao-cai-province-3-5-december-1998.pdf> [dostęp: 10 października 2012].

⁴⁶ J. Michaud, S. Turner, *Contending Visions...*, op. cit.

⁴⁷ Ch. Fast, *Roles and Identities among H'Mông Women in Sa Pa, Vietnam*, praca magisterska obroniona na Gothenburg University, School of Global Studies, Sweden, udostępniona przez autora w in-

odnotował liczne skargi z ich strony, skierowane przede wszystkim wobec wietnamskich turystów, traktujących je „jak zwierzęta w zoo”. Szczególnie symptomatyczna wydaje się przytoczona przez Fasta historia dwóch kobiet H’Mông, które wybrały się w tradycyjnych strojach zwiedzić lokalne Muzeum Etnologii. Relacjonowały następnie, iż szybko pożałowały tej wizyty – przez osoby odwiedzające muzeum zostały bowiem potraktowane jak „woskowe manekiny”, dotykano ich ubrań i ciągnięto za włosy⁴⁸. Historia ta stanowi skrajny przykład urzeczowienia ludzi przynależących do mniejszości etnicznych, którzy w oczach turystów jawią się jako obiekt seksualny bądź żywy eksponat muzealny.

Władze wietnamskie wydają się w pewnym stopniu świadome zagrożeń związanych się z rozwojem turystyki etnicznej, o czym świadczy umieszczenie na stronie Sapa Tourist Information Center swojego kodeksu właściwego zachowania turysty. Osoby odwiedzające prowincję Lao Cai są wzywane do niekorzystania z usług prostytutek, niezazywania narkotyków, niedawania jałmużny żebrzącym dzieciom, a także zachęcanie do traktowania gospodarzy – przedstawicieli mniejszości – z szacunkiem, obejmującym niewykonywanie fotografii bez zgody osoby fotografowanej, czy też niewchodzenie do cudzego domu bez zezwolenia⁴⁹. Jak pokazuje doświadczenie innych regionów, na których prowadzona jest „turystyka etniczna”, wyeliminowanie tego rodzaju „patologicznych” zjawisk nie będzie jednak kwestią łatwą.

Region Sa Pa nie jest jedynym miejscem w Wietnamie, gdzie turysta może zetknąć się z kulturą mniejszości H’Mông, Dao czy Thái. Także przebywając w Hanoi, można zapoznać się z materialnymi artefaktami kulturowymi, obejmującymi nie tylko barwne stroje i prymitywne narzędzia, lecz także całe, w pełni wyposażone domostwa. Aby tego dokonać, wystarczy odwiedzić położone na obrzeżach stolicy Wietnamskie Muzeum Etnologii (Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam). Podobnie jak H’Môngowie w Sa Pa, muzeum jest jedną z istotniejszych atrakcji turystycznych Wietnamu, odwiedzaną przez około 60 tys. osób rocznie⁵⁰. Obraz poszczególnych grup etnicznych, wyłaniający się z muzealnych prezentacji, jest często pierwszym, a czasami jedynym obrazem, z jakim zapoznają się zagraniczni turyści oraz Wietnamczycy zainteresowani kwestią różnicowania kulturowego Wietnamu. W kolejnej części artykułu będę analizować poszczególne czynniki

terecnie na stronie: http://books.google.pl/books?id=G5qhLVNci3MC&pg=PA6&lpg=PA6&dq=%22ethnic+tourism%22+vietnam+anthropology&source=bl&ots=WkHH1EX9e-&sig=38ShGsqVqlfy_jM3hDNHlQo8E8g&hl=pl&sa=X&ei=fD7KT6KbLqjV4Qs6hvHwDw&ved=0CIABEOgBMAk4Cg#v=onepage&q&f=false [dostęp: 10 października 2012].

⁴⁸ Ch. Fast, op. cit., s. 24.

⁴⁹ Informacja umieszczona na stronie <http://sapa-tourism.com/custom-habit>.

⁵⁰ Według danych umieszczonych na oficjalnej stronie Wietnamskiego Muzeum Etnologii, http://www.vme.org.vn/aboutus_history.asp.

wpływające na kształt owego obrazu; atrakcyjność turystyczna zostanie rozważona jako jeden z nich.

4.1. Wietnamskie Muzeum Etnologii w Hanoi jako miejsce przecięcia się różnych wymiarów obecności mniejszości etnicznych w Wietnamie

Wietnamskie Muzeum Etnologii w Hanoi jest względnie nową placówką i może uchodzić za najbardziej nowoczesne z wietnamskich muzeów. Decyzja o jego budowie zapadła ostatecznie w 1987 r. – na początku epoki *đổi mới* – po długich negocjacjach pomiędzy przedstawicielami władz a środowiskiem wietnamskich etnologów⁵¹. Muzeum, otwarte dla publiczności w 1997 r., podzielone jest na dwie części: wystawę wewnętrzną, ulokowaną w budynku, oraz ekspozycję zewnętrzną mającą charakter skansenu. Część zewnętrzna, na którą składają się rekonstrukcje budowli (domów, grobów, budynków użytkowych) charakterystycznych dla danych grup etnicznych, jest ciągle rozbudowywana. Muzeum Etnologii na swojej oficjalnej stronie przedstawia swoje zadania i misję w następujący sposób: *Wietnamskie Muzeum Etnologii jest zarówno centrum badawczym, jak i publicznym muzeum prezentującym grupy etniczne Wietnamu. Misją Muzeum jest prowadzenie badań naukowych, kolekcjonowanie, dokumentowanie, konserwacja, eksponowanie i chronienie kulturowego i historycznego dziedzictwa różnych grup etnicznych narodu*⁵².

Założenia muzeum oparte są na dwóch filarach. Z jednej strony ma ono być placówką naukowo-badawczą, organizującą i koordynującą badania nad grupami etnicznymi Wietnamu, a także gromadzącą dokumentację w celu zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego. Z drugiej strony muzeum ma być miejscem, gdzie dokonywana jest publiczna prezentacja wietnamskich mniejszości narodowych – a więc kreującym pewien obraz owych mniejszości przedstawiany publiczności. Na ukazany w muzeum wizerunek grup etnicznych wpływają więc tak postulaty naukowego, rzetelnego oddania zróżnicowania etnicznego Wietnamu, jak i konieczność spełnienia wymogów związanych z popularyzacją kultur mniejszościowych – a więc przedstawiania ich w sposób atrakcyjny. Nie są to jednakże jedyne czynniki wpływające na treść muzealnych reprezentacji; jak wcześniej powiedziano, kwestia obecności w Wietnamie różnorodnych grup etnicznych stanowi temat politycznie istotny i pod pewnymi względami drażliwy. Ostateczny prezentowany przez muzeum wizerunek mniejszości etnicznych jest więc wypadkową

⁵¹ Poglębiony opis historii i okoliczności powstania WME w Hanoi zawarty jest w pracy doktorskiej Margaret Bodemer obronionej w 2010 r. na University of Hawai'i: M. Bodemer, *Museums, Ethnology and the Politics of Culture in Contemporary Vietnam*, http://www.anthropology.hawaii.edu/Alumni/pdfs/2010_Bodemer.pdf [dostęp: 10 października 2012].

⁵² Za: http://www.vme.org.vn/aboutus_history.asp [dostęp: 10 października 2012].

trzech czynników: dyskursu naukowego, oficjalnego dyskursu politycznego oraz wymogu atrakcyjności turystycznej.

4.1.a. Wietnamskie Muzeum Etnologii a „nowe muzealnictwo”

Powstanie i rozwój muzeów etnograficznych prezentujących kulturę społeczeństw niezachodnich jest ściśle związane z kolonialnymi podbojami dokonywanymi przez kraje Zachodu. Jak twierdzi Moira Simpson, kolonialne podejście do zagadnienia różnorodności kulturowej zaważyło na kształcie praktyk muzealnych. Przez długie lata muzea etnograficzne stanowiły rodzaj *gabinetów osobliwości*, nieuchronnie *odzwierciedlających wizję i postawy dominującej kultury*⁵³.

W latach 90. nastąpił rozwój krytycznego dyskursu problematyzującego stosunek muzealnictwa do kwestii prezentowania niezachodnich kultur. Pozostawał on pod wpływem wcześniejszych przemian w dyskursie antropologii kulturowej, gdzie zaczęto zwracać uwagę na obecność w praktykach antropologicznych relacji dominacji i podporządkowania, w ramach których dominującą stroną był praktycznie zawsze wywodzący się z Zachodu antropolog. Sproblematyzowano zagadnienie prawa do reprezentacji niezachodnich kultur, które dotychczas uznawano bezdyskusyjnie za przywilej reprezentującego świat nauki antropologa⁵⁴. James Clifford sformułował postulat „antropologii polifonicznej”, w ramach której opisywanie kultury miałyby nie ograniczać się do formułowania „monofonicznego” opisu przez badacza, ale uwzględniałyby również zróżnicowane głosy i opinie przedstawicieli danej grupy. Muzea etnograficzne, podobnie jak teksty antropologiczne, zostały uznane za przejaw monofonicznego dyskursu, w związku z czym naukowcy zaczęli formułować apele o zmianę ich charakteru⁵⁵. W 2. połowie lat 90. pojawił się trend określany mianem „nowego muzealnictwa” (*new museology*), który można scharakteryzować za Susan Krouse jako postulat *bycia bardziej inkluzywnym, demokratycznym i reprezentatywnym względem zróżnicowanych zbiorowości [...], stosowania bardziej refleksyjnego i wielogłosowego podejścia do zagadnienia reprezentacji*⁵⁶.

⁵³ M. Simpson, *Making Representations: Museums in the Post-Colonial Era*, London, 1996, s. 1.

⁵⁴ Wśród licznych prac problematyzujących kwestię pozycji antropologa względem przedstawianych przezeń przedstawicieli innej kultury wymienić należy przede wszystkim: P. Rabinow, *Reflections on Fieldwork in Marocco*, Berkeley 1977; J. Clifford, *Kłopoty z kulturą. Dwudziestowieczna etnografia, literatura, i sztuka*, tłum. E. Dżurak, Warszawa 2000; C. Geertz, *Dzieło i życie. Antropolog jako autor*, tłum. E. Dżurak, Warszawa 2005.

⁵⁵ Zob. J. Haas, *Power, Objects and the Voice for Anthropology*, „Current Anthropology” 1996, Vol. 37, No. 1, s. S1–S22; S. Krouse, *Anthropology and the New Museology*, „Reviews in Anthropology” 2006, Vol. 35, No. 2.

⁵⁶ S. Krouse, op. cit., s. 170.

Muzeum Etnologii w Hanoi, utworzone w latach 90. i rozbudowywane w następnej dekadzie, w zamyśle swoich pomysłodawców – wietnamskich etnologów – miało być placówką nowoczesną, spełniającą aktualne standardy panujące w światowym muzealnictwie i etnologii. Standardy te obejmowały także postulat polifoniczności i „oddania głosu” przedstawicielom prezentowanych społeczności. Przyglądając się treści ekspozycji udostępnionych w muzeum, można zauważyć, iż próby spełnienia postulatu wielogłosowości są w istocie podejmowane. W wielu aspektach jednakże jedynym reprezentowanym głosem jest głos oficjalnego dyskursu, reprezentującego w przypadku wietnamskiej placówki sferę nie tyle nauki, ile polityki.

4.1.b. Czynniki atrakcyjności jako kryterium prezentacji muzealnej

Ważnym kryterium decydującym o wielkości przestrzeni przeznaczonej na prezentację danej zbiorowości jest czynnik „atrakcyjności”. Jak zauważa Clifford⁵⁷, muzealne przedstawienia o charakterze etnograficznym pod wieloma względami przypominają kolekcje sztuki, również tradycyjnie prezentowane w muzeach. Wystawa etnograficzna stanowi swego rodzaju artystyczny projekt, o wartości którego stanowią w zasadniczej mierze walory estetyczne. Aczkolwiek deklaratywnym celem muzealnych reprezentacji obcych kultur jest zachowanie ich dziedzictwa, w istocie na pierwszy plan wysuwa się postulat stworzenia obrazu atrakcyjnego dla widzów. Muzealny widz, podobnie jak maccannellovski turysta, odwiedza muzeum etnograficzne w poszukiwaniu autentycznego kontaktu z Innym; twórcy muzeów, chcąc osiągnąć sukces w postaci dużej liczby odwiedzających, muszą spełnić jego oczekiwania.

Wśród wszystkich grup prezentowanych w Muzeum Etnologii kategorią szczególnie eksponowaną są mniejszości zamieszkujące Płaskowyż Centralny – Montagnards (Degar). Spośród 10 budynków prezentowanych w 2007 roku w ramach zewnętrznej ekspozycji aż 4 to domy należące do grup zamieszkujących te rejon. Wśród nich znajdowały się prawdopodobnie najczęściej fotografowane: dom wspólnotowy ludu Bahnar, wznoszący się na wysokich palach, oraz grób ludu Gia Rai, ozdobiony drewnianymi figurkami o wyraźnie wyeksponowanych cechach płciowych.

⁵⁷ J. Clifford, op.cit.

Fot. 1. Drewniane figury na grobie Gia Rai (fot. Grażyna Szymańska-Matusiewicz)

Wewnętrzna część ekspozycji, poświęcona ludom z Płaskowyżu Centralnego, jest w nie mniejszym stopniu atrakcyjna: prowadzący do niej długi korytarz ozdobiony jest portretami przedstawicieli mniejszości, wykonanymi w dużym zbliżeniu. Zwiedzający mają możliwość przyjrzeć się z bliska twarzom górali o odmiennych w porównaniu z wietnamskimi rysach, często ozdobionym egzotyczną biżuterią. Także tryb życia ludzi z plemion Bahnar, Gia Rai, Ê Ðê, M'Nông czy Xtiêng w myśl prezentacji obecnej w Muzeum jest radykalnie odmienny od wietnamskiego: prowadzą oni wypaleniskową gospodarkę przy użyciu prymitywnych, własnoręcznie wykonywanych narzędzi, często uzupełnianą zbieractwem i myślistwem.

Fot. 2. Zdjęcia przedstawicielek mniejszości Brau z Płaskowyżu Centralnego (fot. Grażyna Szymańska-Matusiewicz)

Tym, co rzuca się w oczy przy analizie sposobu przedstawiania mniejszości z Płaskowyżu Centralnego, jest niemal całkowita nieobecność wydarzeń historycznych rozgrywających się na przestrzeni ostatnich pięćdziesięciu lat. A przecież górale byli dramatycznie uwikłani w działania wojenne w trakcie II wojny indochińskiej, następnie zaś doświadczali – i doświadczają w chwili obecnej – intensywnej kolonizacji zamieszkanych przez siebie terenów przez etnicznych Wietnamczyków⁵⁸. Pomimo że ich styl życia ulega w ostatnich dziesięcioleciach dramatycznej przemianie, w prezentowanym przez Muzeum Etnologii obrazie nadal stanowią oni zbiorowości funkcjonujące w tradycyjny sposób, we względnej izolacji, kultywujące prาดawne obrzędy. Zwiedzając prezentowaną w muzeum wystawę, nie natrafiamy na informacje, czy poszczególne obiekty – narzędzia, stroje czy instrumenty – są nadal w powszechnym użyciu, czy też ich stosowanie należy wyłącznie do przeszłości. Zamiast tego rodzaju objaśnień twórcy wystawy często stosują przy opisie obiektów generalne określenie „tradycyjny” („tradycyj-

⁵⁸ Na temat „wewnętrznej kolonizacji” zob. A. Hardy, op. cit.

ne zabawki Vietów”; „tradycyjne wierzenia Hoa”), nie podejmując żadnych prób definicji tego złożonego pojęcia. Taki sposób prezentacji nie spełnia standardów „nowego muzealnictwa”, w ramach którego postulowane jest tworzenie dynamicznych reprezentacji kultur; stanowi jednak prawdopodobnie jedyny możliwy sposób przedstawiania problematycznych pod względem politycznym grup etnicznych we współczesnym Wietnamie.

Fot. 3. Wietnamczycy zwiedzający muzeum wspinają się do domu Bahnar wzniesionego na wysokich palach (fot. Grażyna Szymańska-Matusiewicz)

Należy jednocześnie podkreślić fakt, iż pomimo opisanych powyżej tendencji Muzeum Etnologii stanowi na gruncie Wietnamu pionierską placówkę – pierwszą i zarazem największą, która została stworzona z uwzględnieniem aktualnych, światowych standardów muzealnych i etnograficznych. Bodemer, opisując historię powstania muzeum podkreśla, iż przy jego organizowaniu konsultowano się z zachodnimi (w przeważającej mierze francuskimi) ekspertami, co spotkało się

z krytyką części wietnamskich decydentów, przyzwyczajonych do opierania się w muzealnictwie na wzorcach sowieckich⁵⁹.

Przemawiającym do wyobraźni dowodem uwzględnienia przez twórców muzeum postulatów przyznania prezentowanym grupom etnicznym prawa do samoreprezentacji jest wystawa zewnętrzna, w ramach której wzniesione zostały budynki charakterystyczne dla poszczególnych grup etnicznych. Większość z tych budowli powstała przy aktywnym udziale przedstawicieli mniejszości, co zostało udokumentowane fotograficznie i jest podkreślane w opisach poszczególnych eksponatów. Zwiedzający imponujący dom wspólnotowy Bahnarów mają okazję przyrzeć się uwiecznionym na fotografiach i podpisanym z imienia i nazwiska bahnarskim budowniczym. Być może nie bez wpływu na wybór takiego stylu prezentacji pozostawał fakt, iż większość spośród budynków tworzących zewnętrzną ekspozycję została wzniesiona przy wsparciu finansowym ambasad krajów zachodnich (Niemiec, Holandii, Finlandii, Francji), co szczególnie silnie skłaniało do wypełnienia standardów „nowego muzealnictwa”.

Fot. 4. Prawo do samoreprezentacji: przedstawiciele mniejszości Cham podczas konstruowania domu umieszczonego na wystawie muzealnej (fot. Grażyna Szymańska-Matusiewicz)

⁵⁹ M. Bodemer, op. cit.

5. Podsumowanie

Sposób prezentacji wietnamskich mniejszości etnicznych w Muzeum Etnologii wydaje się wypadkową kilku – miejscami sprzecznych – tendencji. Z jednej strony twórcy muzeum dążą do wypełnienia podstawowego celu stojącego przed tego rodzaju placówką, jakim jest *dokumentowanie, konserwacja, prezentowanie i zachowywanie* dziedzictwa poszczególnych kultur. Z uwagi na fakt, iż organizowanie muzeum przypadło na czasy polityki otwarcia (*đổi mới*), etnologowie tworzący jego kształt czerpali z zachodnich inspiracji, co znajduje wyraz w częściowym odzwierciedleniu w ekspozycjach trendów obecnych w światowym muzealnictwie. Rynkowy wymiar zachodzących przemian wymusił także konieczność uwzględniania w większym stopniu, niż miało to miejsce w poprzednich latach, czynnika atrakcyjności wystawy dla potencjalnych widzów. Reformy *đổi mới* nie pociągnęły jednakże za sobą liberalizacji politycznej – tak więc przekaz płynący z wystawy nie mógł pozostawać w sprzeczności z oficjalną polityką władz SRW względem mniejszości.

Analiza sposobu prezentacji mniejszości etnicznych przez Wietnamskie Muzeum Etnologii wykazuje, iż pomimo związanego z wprowadzeniem strategii *đổi mới* otwarcia na wpływy Zachodu polityka kulturalna władz SRW wciąż oparta jest na zasadzie „ochrony selektywnej”, opisywanej sugestywnie przez Saleminaka. Jednocześnie można odnotować obecność pewnego pozapolitycznego czynnika, który może oddziaływać na kształt prowadzonej przez wietnamskie władze polityki względem mniejszości. W realiach wolnego rynku, panujących obecnie w Wietnamie, sposób prezentacji mniejszości etnicznych zależy w dużej mierze od oczekiwań widzów – w tym także zagranicznych turystów. W przypadku turystycznego regionu Sa Pa, zamieszkiwanego przez mniejszości etniczne, obecność pewnych kategorii zachodnich turystów – pragnących obcowania z autentyczną kulturą ludową i uskarżających się na nadmierną jej komercjalizację – może stanowić czynnik skłaniający władze do zwrócenia uwagi na konieczność spełniania standardów etycznych, w tym uwzględniania potrzeb mniejszości etnicznych w przyjmowanych strategiach rozwoju turystyki.

Pierwszą „jaskółką” zaświadczącą o dostrzeganiu tego rodzaju konieczności przez władze może być katalog etycznego postępowania umieszczony na oficjalnej stronie Sapa Tourism Information Center. W rynkowych realiach współczesnego Wietnamu, kiedy zagraniczny turysta staje się cenny i pożądanym, jego oczekiwania odnośnie do sposobu prezentowania wietnamskich grup etnicznych mogą w efekcie skłonić władze do obrania bardziej otwartej strategii postępowania wobec mniejszości. To z kolei wskazuje na ważne zadanie stojące przed nami – przedstawicie-

lami zachodniej nauki, przede wszystkim antropologami kulturowymi, etnologami i muzealnikami: zadanie uczulania potencjalnych turystów odwiedzających Wietnam (i inne kraje azjatyckie) na kwestie związane z przedstawianiem etnicznych mniejszości w muzeach i ośrodkach turystycznych.